

ГРАЧАНИЧКА

Седиште и средиште општине Приштина је село, варош или градић Грачаница у коју улазе и Чаглавица, Доња и Горња Брњица, Сушица, Бадовац, Преоце, Лапље Село и Девет Југовића. Данас Грачаница има исти значај за Србе као некада Приштина. Али, она је и центар свих овдашњих догађања јер се на њу ослањају и све друге српске енклаве. Занимљиво је да са овог простора није избегло много Срба, а сама Грачаница је број својих становника последњих година увећала са 5.500 на 8.500 људи.

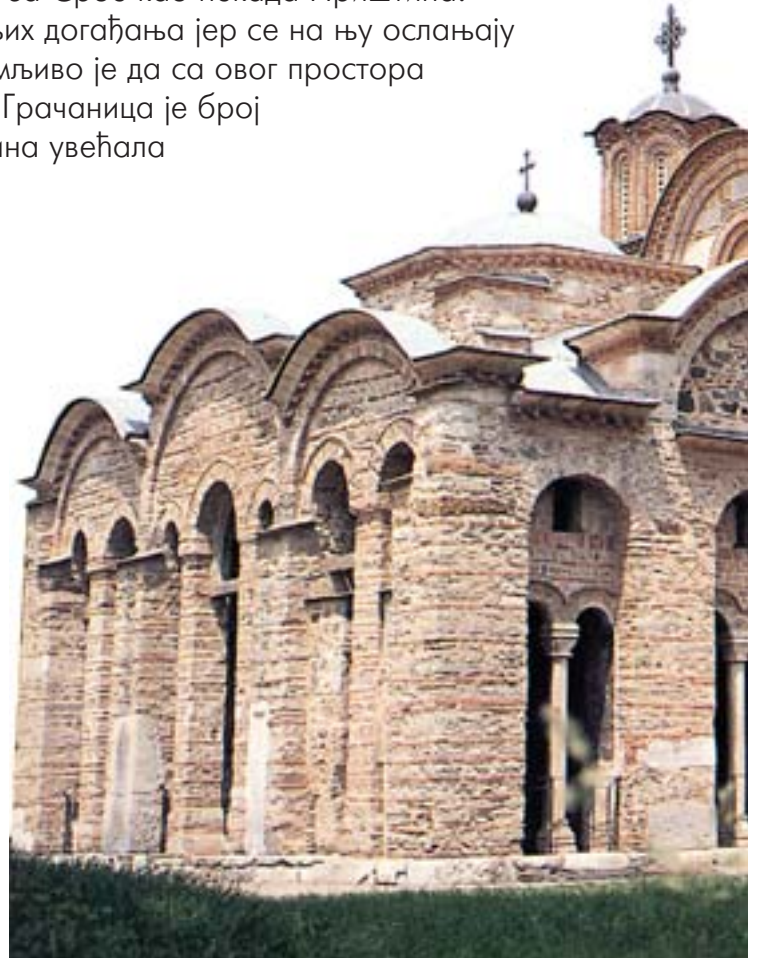
На Косово и Метохију могуће је доћи са више страна. Најсигурнији правац уласка за Србе је са севера, зато што се путем Рашка–Митровица пролази кроз предео насељен српским становништвом. Сви други правци уласка су непоуздани, па је Косово и Метохија једина област у Европи за коју, чак и данас, треба имати храбрости да је посетите, мало среће да се вратите и добре пријатеље који ће вас у том подухвату пратити.

Пријатељи нас очекују у Грачаници, а до ње треба доћи преко Куршумлије, Мердара, Подујева и Приштине. Сусрет са привременим контејнерима и мрзовољним српским и косовским полицајцима на административном прелазу Мердаре и пролазак испод чувеног „моста на међи“, означили су наш улазак на Косово и Метохију. Тешко је речима описати мешавину стрепње, радозналости, чежње, узбуђења и неизвесности која се појавила на лицима свих сапутника. Тишина је све говорила.

■ ПУТЕВИ СПАСА

Љубав на први поглед са косовском равницом није могућа, зато што су је населили сви могући облици дивље градње и доминантне бензинске пумпе и хотели, најразноврснијих назива, облика и величине. Има их толико да неупућени посетилац може помислити да Косово лежи на нафтним пољима и да спада у сам врх светских туристичких дестинација. Ипак, на пумпама мало ко сипа бензин, а хотели зврје празни. Очигледно је да сврха тих „крајпуташа“ није да се заради, већ да се „оперу“ паре од других, мање-више, нелегалних делатности.

Приближавајући се централном Косову запажамо да са десне стране нема лако препознатљивих стубова дима из термоелектране „Обилић“, али да са леве стамено стоји стуб који сведочи о прошлости – споменик на Газиместану. Само који километар даље, из прошлости, прелазимо у садашњост. Са драгоданског брда указује се Приштина, град у коме данас живи око шесто хиљада становника. У Приштини се много гради, али први утисак је да није много већа у односу на 1999. годину, иако сада има четиристо хиљада становника више. Биће да се, пре свега, шири по српским становима, који су делом отети, а делом откупљени. Највећи број нових становника дошао је из дреничког краја, најбоље станове и куће добили су албански „ратни хероји“ а скоро све улице су промениле називе:



некадашња улица ЈНА сада се, по аналогији, зове улица УЧК (ОВК), док је Билу Клинтону припао читав булевар.

У Приштини са 150.000 становника, пре бомбардовања, живело је 40.000 Срба, а сада, у четири пута већем граду, животари њих само – седамдесетак. Реч је о старијим људима, који немају где да оду. Црвени крст их редовно обилази и дели помоћ у виду суве хране и пакета, али њихов живот везан је, пре свега, за аутобус Уједињених нација, којим долазе до Грачанице да купе намирнице, оду код лекара или заврше неки посао у општини. Не постоје реалне претпоставке да би, у скорије време, Срби могли да се врате и живе у Приштини, а ником од Срба са централног Косова ни не пада на памет да, рецимо, прошета тим градом.

Својевремено је међународна заједница поставила косовским Албанцима задатак да испуне одређене стандарде, које су они делимично можда остварили, али у делу повратка Срба, мира и слободе

А Р А С К Р Ш Ђ А



кретања – није учињен никакав напредак. Кад год Срби помисле да се односи са Албанцима нормализују и почну слободније да се крећу у окружењу, догоди се кокав инцидент који их натера да пожури назад и затворе се у своје енклаве. Догодило се то и пре два месеца, када су „непознати починиоци“ киднаповали младића и девојку на периферији Грачанице и избацили их из кола у глуво доба ноћи.

Грачаница је тако близу Приштине а, ипак, тако далеко. Та српска енклава није физички одвојена од осталог косовског простора, али невидљиве границе и те како постоје и мало ко се усуђује да их пређе. На централном Косову српска села повезана су са нешто асфалтираних путева, али и са колским цадама, путићима и стазама. Мештани их зову, из много оправданих и животних разлога, „путевима спаса“. Срби не користе главне саобраћајнице, овим путевима они иду на славе и саборе, купују, тргују на пијацама и живе. Док нас времешни возач Божидар Недељковић спретно вози путе-

ХУМАНОСТ ИМА ЦЕНУ

Према речима начелника Секретаријата за културу Дојчина Секулића Дом културе у Грачаници срце је културног живота у енклави, али постоје и амбиције да се формира културни центар. Жеље и потребе за културом у општини су велике, па се са правом поставља питање да ли у Грачаници гостују наши познати музичари и глумци.

– Ретко – каже Секулић – зато што у почетку преговора обећавају бесплатан наступ, а касније траже велике износе. Заправо, све се завршава по класичним комерцијалним принципима.

Другим речима, познате естрадне звезде често организују хуманитарне концерте за помоћ српском народу на Космету, вероватно из сопствених рекламних побуда, али им ни на крај памети није да на самом Космету одрже бесплатан концерт за мештани. Има и светлих примера, попут глумице Иване Жигон, која је, уз уметничке наступе, успела да организује одлазак 500 наше деце на летовање у Русију и акцију „Матуранти у Београду“.

вима Грачаница–Лапље Село, Вреоце–Летина или Батусе–Гуштерица, схватамо да они, заправо, и чине српску енклаву на централном Косову од 18 српских села, која ће, вероватно, прерастати у општину Грачаница. Лела су то и питома села, земља обрађена, лица људи честита и поштена, а у средишту сваког месташца црква. Размештена су око брда Гласновик, на коме је, по легенди, краљ Милутин заспао и где му се јавило где и како да сагради манастир Грачаницу. Људи се овде баве пољопривредом, имају свој живот и свет, али највише им смета изолација, не толико физичка колико психолошка. „Сваког дана имам осећај да сам везан“, рећи ће вам неко од мештана, „и да живим у затвореном простору“.

БЕЗ СИГУРНОСТИ ЗА СРБЕ

У Грачаници разговарамо са Славишом Николићем, координатором скупштине града Приштина при Координационом центру. Он објашњава да у српској општини Приштина живи петнаест хиљада људи, а да саму град насељава албанска популација која има своју скупштину. Седиште и средиште општине Приштина је село, варош или градић Грачаница, а у њу улазе и Чаглавица, Доња и Горња Брњица, Сушица, Бадовац, Преоце, Лапље Село и Девет Југовића. Данас Грачаница има исти значај за Србе као и некадашња Приштина. Она је центар свих догађања и на њу се ослањају и све друге српске енклаве. Занимљиво је да са овог простора није много Срба избегло, а сама Грачаница је последњих година број својих становника увећала са 5.500 на 8.500 људи. До те, на први поглед, чудне појаве дошло је тако што су се ту доселили људи из Приштине, али и расељена лица са других простора Космета. Тако је Грачаница постала највећи српски центар на Космету, изузимајући Митровицу и северни део Космета.

– Срби нису сигурни на Косову и Метохији и неће ни бити – тврди Славиша Николић. – После 17. марта 2004. ми не смемо ни у једном тренутку да се опустимо и помислимо да је ситуација ове године боља у односу на прошлу. Снаге Кфора вероватно имају намеру да неке Србе сачувају на Космету, али је јасно да они овде нису због нас. Највећа америчка база у Европи „Бондстил“ сигурно



није изграђена да би се из ње штитили Срби. Наше мештане, ипак, више мучи заједничко питање – шта ће бити са статусом Космета, са нама и нашим породицама. Решења која нуди Ахтисари, значила би одлазак Срба са ових простора, али у овом тренутку људи су охрабрени чврстим ставовима челних људи Србије и Русије.

Рак-рана српске општине Приштина је економска заосталост. А када на некој територији нема значајних привредних активности, нових капацитета и могућности запошљавања, тада и људи одлазе.



Координатор скупштине града Приштина Славиша Николић

Где је правац одрживог економског развоја?

По мишљењу координатора Славише Николића решење треба тражити у изградњи малих производних капацитета, улагању у приватни сектор и отварању представништва српских фирми у српским енклавама. Наиме, на целом Космету влада велика потражња за српским производима, али српске фирме отварају представништва у местима где живе Албанци. Велики проблем за интензивнији развој привреде представља и недостатак електричне енергије, што доводи до свакодневних вишесасовних рестрикција. До рестрикција долази по својеврсном националном кључу, па је тако уобичајена појава да Албанци у Ајвалији имају струју, а да само неколико километара удаљени Срби у Грачаници немају.

У центру Грачанице постоји болница, која има истурено одељење у Лапљем Селу, али у њој нема довољно доктора, лекајева, апарата, инструмената, крви, кисеоника и инкубатора за бебе. И поред тих проблема у овом крају рађа се доста деце, а по неким подацима српска општина Приштина је на првом месту по броју рођене деце у односу на број становника. За децу треба имати школе, којих у грачаничком крају нема довољно. У постојећим школама ради се у три смене, а настава средњих школа изводи се у зградама основних. Тако је, на пример, основна школа у Грачаници дом и за медицинску, грађевинско-саобраћајну и музичку школу. У Липљану су Албанци отели Србима основну школу „Браћа Аксић“, па је до недавно настава извођена по приватним кућама. Сада је Унмик направио нову школу али, по речима просветне раднице Верице Јовановић, мало је деце у њој. Стотинак ђака похађа наставу у Липљану и селима Рабовце, Суви До, Ново Насеље и Старо Грацко, а у прва четири разреда липљанске школе има само 19 ученика.

■ БОРБА ЗА КУЛТУРУ

У Грачаници је пре седам година формирано Одељење косовско-митровачког Филозофског факултета са две катедре и триста студената.

– Већином су то наша прелепа, добра и бистра косовска деца – говори професор и координатор др Зоран Павловић. – Ретко долазе студенти са стране. Мислим да ово одељење има велики значај за опстанак и останак Срба на централном Косову. Несрећа је што немамо добро опремљену универзитетску библиотеку и зато позивамо људе добре воље да дарују књиге библиотеци коју смо недавно основали.

Несрећа је што Срби овде немају квалитетну библиотеку, али је права срећа што имају Дом културе и културног посленика попут Срећка Тодоровића. Као директор Дома културе у Грачаници Срећко памти и предратна и ратна и поратна времена.



– Пре рата Дом културе био је перјаница културног живота приштинске општине – каже Срећко Тодоровић. – После рата окупирани су га Енглези и људи су отишли. Нешто касније почели смо да отварамо врата Дома културе и може се рећи да данас радимо пуним капацитетом уз, наравно, хроничне финансијске проблеме.

ПРОЗОР У МЕДИЈСКИ СВЕТ

Почетком јуна у Грачаници је основан Прес центар Грачаница. Реч је о животном потребној и значајној институцији која људима на централном Косову треба да отвори прозор у медијски свет, како би благовремено добили основне информације и како би, домаћој и међународној јавности, прослеђивали информације о томе како живе, шта раде и шта им се догађа. Отварајући Прес центар Славиша Николић је нагласио:

– Намера нам је да овај објекат буде место где ће сви људи добре воље, асоцијације, организације, удружења, све разумне и демократске политичке опције, успешни појединци и групације, невољници и страдалници, саопштавати све оно што желе. Центар треба да буде место одакле ће зрачити енергија која треба да пробије баријере које нас држе у изолацији, незнању и безизлазу и која ће учинити да се наш глас што даље чује и слика о нама што даље види.

Прес центром Грачаница управљају руководилац службе за информисање Ђорђе Јевтић и Дејан Лазвић.

На медијској сцени централног Косова велики значај има и Радио-Грачаница, која је основана одмах после српског егзодуса 1999. године. Базу њеног програма чине информације, пласиране у дневнику, инфоблоковима и сличним емисијама.

– Главна порука Радио-Грачанице је да смо ми део Србије – каже главни и одговорни уредник Зоран Станковић. – Ово је једини радио на овом подручју који није цензурисан ни од званичника ни од међународних организација и зато људи имају поверење у нас. Велику улогу одиграли смо током погрома Срба пре три године када смо дежурали по целу ноћ, непрестано се укључивали у програм и били једини извор правих информација за Србе.



Маскенбал:
Дан заштите
животне средине
у Грачаници

Дом културе у Грачаници има надалеко чувено аматерско позориште (наступа на Космету, али и широм Србије и Републике Српске), културно-уметничко друштво, галерију, биоскоп и значајну издавачку делатност (12 књига у последње три године). У прошлој години одржано је чак 226 програма, што значи да је под сводове Дома културе дошло више од тридесет хиљада људи са простора централног Косова. Најзначајнија, највећа и мултимедијална манифестација „Видовданско песничко причешће“ траје пуних 17 година и за четири недеље окупи на стотине песника, сликара и културних радника, док Грачаничке вечери имају традицију дугу тридесет година. И ове године ће се целог лета одржавати концерти, квизови, наградне игре и други програми.

– Борбом за културу – тврди Срећко Тодоровић – боримо се да Србија остане на Космету. Показало се да култура превазилази своје оквире и да је Дом културе у Грачаници прави стожер Српства на овим просторима. Да није њега, све би другачије изгледало.

На лицу свих људи централног Косова, када их упитате за судбину Космета, укажу се прохујали векови, грч, боре и сузе. Срећко Тодоровић типичан је човек косовског поднебља. И он тешко збори:

– Овде ми је душа, срце, све што имам... Ту су ми гробови најмилијих. Не знам како ће се све ово завршити. Мислим да они неће признавати нашу државу, ми нећемо признавати њих али ћемо, ипак, опстати на овим нашим просторима.

Слично реагује и први човек Косовског округа Срђан Савић који каже:

– Везан сам за овај народ и све ово ми тешко пада, мада дубоко верујем да ћемо у борби за одбрану Космета бити задовољна страна. Не кажем да ћемо бити победници, мора да буде компромиса, али ако не можемо да живимо заједно, можемо да живимо једни поред других.

ПОВРАТАК РАСЕЉЕНИХ СРБА

У Лапљем Селу живи породица Недељковић која је, уз све ризике и невоље, чврсто одлучила да остане ту, а глава породице Јовица Недељковић тврди:

– Радим много послова како бих што мање размишљао шта ће бити са Косовом. Има различитих мишљења. Неки би да се ослободите стеге и оду. Огромне паре се дају, то не раде појединци већ организација. Ја остајем све док постоји нада да ће Косово бити српско.

Његова супруга Славица скромно додаје да „раде и надају се бољем“, баш као што и пензионер из Липљана Љубомир Јовановић наглашава да „живе како морају и како услови налажу“. А услови налажу да у Липљану Срби могу да се крећу само у делу града где чине већину.

Најважније питање је како вратити избегле Србе на Космет. Начелник Косовског управног округа Срђан Васић каже:

– Већ осам година причамо о повратку али међународна заједница, која је имала задатак да врати све који су расељени у

ВИДОВДАНСКЕ СВЕЧАНОСТИ

У Грачаници су 5. јуна отворене Видовданске свечаности. У оквиру те манифестације одржано је више изложби слика, приказ награђених деџих радова на тему „Бој на Косову – мит и легенда“, промоције књига и часописа „Видовдански гласник“, ликовна колонија, фестивал косовско-метохијских песама, наступ младих песника, избор Косовке девојке, целодневна изложба домаће радиности жена Космета, дефиле и наступ фолклорних група из Србије, Македоније, Републике Српске и са Космета. У централном делу Видовданских свечаности изведено је више садржаја Видовданског песничког причешћа. Песници су се окупили у Грачаници, потом су посетили Бабин Мост где су беседили за трпезом, а у порти манастира Грачаница извели Видовданско празнично бденије, секли видовдански колач и одржали књижевно вече. На крају песничког причешћа додељене су награде „Златни крст кнеза Лазара“, „Грачаничка повеља“, „Кондир Косовке девојке“ и „Перо деспота Стефана Лазаревића“. На сам празник Видовдан одржани су видовданска архијерејска литургија, парастос косовских јунацима на Газиместану и додељене медаље „Мајка девет Југовића“.



Начелник Косовског управног округа Срђан Васић

Србији и интерно расељени по Косову и Метохији, то, до сада, није учинила. Ни држава Србија није имала видније резултате на том пољу, сем неких пилот пројеката у општини Урошевац. Реч је о неколико стотина, углавном старијих људи, који су се вратили, а млади, због лоше безбедносне ситуације, остају у Србији. Прошле године смо са Владом Србије дефинисали средства из Националног инвестиционог програма за изградњу неколико капиталних објеката (седамдесет кућа у насељу Ново Бадовце, сређивање путне мреже на централном Косову, административно-културни центри у Липљану, Косову Пољу и Обилићу, болница већег капацитета) и десетак мањих пројеката у виду адаптације школа и здравствених објеката. Издвојено је и шест-седам милиона евра за подстицај малог или породичног бизниса. Нажалост, ништа од договореног још није заживело.

Ипак, нешто се креће. У Грачаници је недавно завршено 14 станова, изграђених средствима Фонда за финансирање изградње станова солидарности и, по речима секретара фонда Златимира Савића, они су већ подељени корисницима.

Срби на централном Косову тешко живе. Али живе, боре се, имају своје стрепње и страхове, наде и жеље, реалност и снове. И треба им помоћи на сваки начин да тамо и остану. Њима је довољна и лепа реч, знак пажње, симболична помоћ, знак добре воље. Добрих ствари треба косовским Србима што више јер њихове комшије су агресивне. Они желе да силом, притиском и новцем отерају Србе са централног и свих других делова Космета. Многи мештани су нам рекли да су од Албанаца добијали и по милион евра за кућу и имање. Некадашњи познати центри Српства на Косову, попут Косова Поља или Чаглавице, већ су продати или купљени, како хоће. На мети албанских финансијских лобија и моћника су већ становници Лапљег Села, а убрзо ће на ред доћи и друга српска места. Људи су чврсти, не дају се, али притисци су све већи. Зато треба добро запамтити да се борба за Космет не води само политичким акцијама у међународним круговима, већ и оном за Србе на Косову и Метохији. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ